

KÉZFOGÁSOK

CSUKA ZOLTÁN

BŰCSŰ IVO ANDRIĆTÓL

Március 13-án kora délelőtt megcsörrent íróasztalomon a telefon, a Belgrádi Televízió jelentkezett. Ljubo Ršumović szerkesztő közölte a szomorú hírt, hogy az elmúlt éjjel Ivo Andrić, jugoszláv Nobel-díjas író meghalt és arra kér, hogy mint Andrić műveinek magyar fordítója, vegyek részt azon a beszélgetésen, amelyet a belgrádi tévé este kilenc órakor kiváló szerbhorvát írók és kritikusok bevonásával Ivo Andrić emlékére rendez. Arra a megjegyzésemre, hogy a déli gyorsot már nem érem el, közölték, hogy kocsit küldenek értem. Azt válaszoltam, nem hiszem, hogy ilyen gyorsan útra készen állhatok-e, de megpróbálok. Néhány perc múlva már Garai Gáborral, az írószövetség helyettes főtitkárával beszéltem. Azt mondta, ha van útlevelem és »ablak« is benne, induljak, ők a továbbiakat elintézik, sőt ha a temetésen is ott leszek, az írószövetség nevében helyezzek el koszorút és fejezzem ki részvéteimet a Jugoszláv Írószövetségnek.

Este kilenc óra előtt tíz perccel már ott álltam a Belgrádi Televízió egyik szerkesztőségi szobájában, s közölték velem, a stúdióban már folyik az írók első csoportjával a beszélgetés, amelyet egyenes adásban sugároznak. Hogy milyen kérdéseket kapok, nem tudhatják, mert a beszélgetést Ršumović vezeti; a kérdéseket majd megtudom, ha sorra kerülök. A harmadik csoportban két érettségiző gimnazista lánnyal voltam együtt, és a vezető nemcsak nekem, hanem a nézőknek is elmondta, mért is kaptam a meghívást: 1947-ben a *Híd a Drinán* c. regényt én fordítottam először idegen nyelvre, vagyis magyarra, és egy nagy müncheni cég ennek alapján kérte a szerzőtől a fordítás jogát; ezzel elindult a mű hódító hadjárata a világban, s ma már minden világnyelven ismerik. Az első kérdés az volt, hogyan birkóztam meg a szerbhorvát nyelv boszniai tájszólásának problémáival, majd Ivo Andrićtal való találkozásomról volt szó. Az utolsó kérdés adott alkalmat arra, hogy reményemet fejezzem ki: az a nagy regény, amelyen több mint egy évtizede dolgoztam, s amely — akár torzóban, akár

befejezetten, de — biztosan a hagyatékában fekszik, hamarosan szintén megjelenhet a mi nyelvünkön. Ezzel a reménnyel búcsúztam a nagy halottól, az igaz embertől és jóbaráttól.

Két évvel ezelőtt, életének nyolcvanadik évfordulóján azt írtam, hogy a *Híd a Žepán c.* hosszabb elbeszélésében hősének, a sok megpróbáltatáson átesett Juszuf nagyvezírnek ajkára adja a szót, hogy »Hallgatásban a biztonság«. Ivo Andrić egész életében halk szavú és kevés beszédű ember volt, és szinte természetes, hogy a novella hőse a híd emléktáblájáról még ezt a néhány szót is törölteti; a híd, az alkotás maga beszéljen létrehozójáról; minden szó, minden jel fölösleges. És akkor megjegyeztem, hogy Andrić életével és műveivel kapcsolatban ez a jelszó így változik: »Hallgatásban az érlelődés«, mert minden egyes művét hosszú hallgatás és csendes, de elmélyedő munkásság előzte meg, amiről sose szeretett beszélni. S most, hogy Ivo Andrić, »az áldott boszniai csend« szerelmese, a nagy mesefa és művész eltávozott az élők sorából, a művek életben maradnak és tovább érlelődnek az utána következő nemzedékek életében.

Jó másfél évtizede, hogy Ivo Andrićtyal személyesen is megismerkedtem, belgrádi lakásán sokszor jártam, Herceg Noviban pedig, ahol villája volt, kétszer. Legemlékezetesebb találkozásom 1964-ben volt, amikor meghívására feleségemmel együtt mentem át Dubrovnikból Herceg Noviba, ahol azokban az években nyaranta Andrić feleségével együtt villájában, a Topla nevű városrészben tartózkodott. Ebéd után Milica asszony felhívására felkerekedtünk, hogy négyesben bejárjuk a várost és a történelmi emlékekben bővelkedő várat. Nyilván ez a családias jellegű hosszú séta oldotta fel Andrićban a szokásos szűkszavúságot, és elmesélte, hogy legközelebbi regényét Omér pasáról, a múlt század híres török hadvezéréről írja, aki annak idején nem egy lázadást fojtott el, így Boszniában és Montenegróban is, és Herceg Novi történetébe is bekerült. Omér pasa eredetileg szerb származású volt, Latas Mihajlónak hívták, de később, amikor török hadiiskolába került, felvette az iszlám vallást, és Boszniától Görögorszáig, Szíriától a Krímig bejárta a török birodalmat. Arról is nevezetes volt, hogy 1840—1850 között az egykori Havasalföld török főparancsnoka volt és a magyar szabadságharc után odamenekült honvédeket ő fegyverezte le. A készülő regény egyes töredékei folyóiratokban, a belgrádi Politika újjévi számaiban meg is jelentek, de később már hiába érdeklődtem a regény iránt, mindig elzárkózott. Ennek egyik oka nyilván az volt, hogy néhány év múlva Milica asszony meghalt, és ő soha többé nem ment Herceg Noviba, én pedig tapintatosságból nem kérdezősködtem többé, s magam sem tudom, vajon befejezte-e ezt a regényt, vagy csonkán maradt.

A belgrádi televíziós est befejezése után értesültem nagy meglepetéssel, hogy másnap délben a belgrádi Újtemetőben már meg is tartják a temetést. Azt hittem, ilyen rövid idő alatt aligha lesznek sokan az elhamvasztás előtti búcsúztatáson, mikor azonban déli egy óra előtt a ravatalazó nagytermének kapujából visszatekintettem, újabb meglepetés ért. A temető menetelesen emelkedik, s odakünn, annak ellenére, hogy tomboló szélvihar, a hírhedt kosava fújt, olyan volt a temető, mint egy hatalmas amfiteátrum, amely emberek ezreitől feké-

télik. Ivo Andrić olvasói, tisztelői álltak ott a szélviharban, rendületlenül és mozdulatlanul, s hadd mondjam meg azt is: csaknem csupa fiatal arc. Mert az idősebbek a vihar elől bezsúfolódtak a ravatalazó nagytermébe, ahol a koporsó mellett öt percenként váltották egymást az ország vezető férfiai, írói, tudósai. A tömeg csak akkor kezdett oszladozni, amikor odabenn a búcsúbeszéd elhangzott, s egy tompa kattanással a koporsó süllyedni kezdett és pillanatok alatt eltűnt a mélyben, hogy utána a hamvasztóba kerüljön.

Aztán a Jugoszláv Írószövetség, illetve a Szerbiai Írók Egyesületének székházába mentünk, ahol beírtuk a kitett könyvbe a búcsúszt. Az, aki előttem írta be a megemlékezés szavait, Njegoš híres verssorát idézte a *Hegyek koszorújából*: »Blago tome, ko do vije živi« (Boldog, kinek híre él örökké), így aztán kézenfekvő volt a folytatást a Magyar Írók Szövetsége és a magam nevében is odaírni: »Imao se zašta i roditi...«, magyarul: volt is oka rá, hogy megszülessen...

